

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

14(23)

2014

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

MUZIEJUS: ŽINIOS IR ETNOGRAFIJA

Sudarytoja AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

MUSEUM: KNOWLEDGE AND ETHNOGRAPHY

Edited by AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	5
<i>Foreword</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	7

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Įvadas: muziejus, žinios ir etnografija	11
Introduction: Museum, Knowledge and Ethnography. Summary	33

Jonas Mardosa

Etnografija kraštotyros muziejuose: kai kurie istoriniai raiškos aspektai ir šiuolaikinės būklės refleksijos	35
Ethnography in Local Lore Museums: Some Historical Aspects of Expression and Reflections on the Contemporary Situation. Summary	64

Hubert Czachowski

Muziejus kaip kultūros laboratorija. Marijos Znamierowskos-Prüfferowos indėlis į etnografinę muziejinkystę	69
The Museum as a Laboratory of Culture. The Contribution of Maria Znamierowska-Prüfferowa to Ethnographic Museology. Summary	84

Eglė Rindzevičiūtė

Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose, 1940–2009	87
Soviet Lithuanians, Amber and the ‘New Balts’: National and Regional Identities in Lithuanian Museums, 1940–2009. Summary	112

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vizualinės etnografijos naratyvas: Pitt Rivers muziejaus atvejis	113
Narrative of Visual Ethnography: A Case Study of the Pitt Rivers Museum. Summary	133

Goda Palekaitė

Nesamas ir niekada nebuvęs: šiuolaikinės san erdvės nesuderinamumas Namibijoje	137
The Non-Existent that Never Was: The Inconsistency of Contemporary San-space in Namibia. Summary	158

Ainė Ramonaitė, Rytė Kukulskytė

Etnokultūrinis judėjimas sovietmečiu: nematoma alternatyva sistemai?	161
The Ethno-cultural Movement in Soviet Lithuania: Invisible Alternative to the Regime? Summary	179

Diskusijos / Discussions

Vida Savoniakaitė

Autentiškumo prasmės: apie kultūros paveldą ir nacionalumą	183
Concepts of Authenticity: Toward Cultural Heritage and Nationalism.	
Summary	196

Taikomieji darbai / Applied Projects

Janina Samulionytė, Sigita Žukauskaitė

Lietuvos liaudies buities muziejaus paroda „Lietuvių duona. Su savo kepalėliu visur stalą rasi“	199
The Exhibition of the Lithuanian Folk Museum ‘Lithuanian Bread. With Your Loaf You Will Find a Table Everywhere’. Summary	217

Inga Levickaitė-Vaškevičienė

Muziejinių vertybių skaitmeninimas Lietuvos liaudies buities muziejuje: naujos sklaidos galimybės	219
The Digitization of Museum Holdings at Lithuania’s Folk Museum: The Possibilities of a New Dissemination. Summary	233

Interviu / Interview

Pokalbis su Oksfordo universiteto vizualinės antropologijos profesoriumi Marcusu Banksu (<i>Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė</i>)	235
---	-----

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Ida Harboe Knudsen. New Lithuania in Old Hands: Effects and Outcomes of EUropeanization in Rural Lithuania (<i>Kristina Šliavaitytė</i>)	247
Andželika Bylaitė-Žakaitienė. Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	251
Jūratė Vyliūtė, Gaila Kirdienė. Lietuviai ir muzika Sibire (<i>Austė Nakienė</i>) ...	256
Anete Karlsonė. Dziesmu svėtki un tautiskā tēpa attīstība Latvijā 19.gadsimta beigās un 20.gadsimtā (<i>Irma Šidiškienė</i>)	258

Konferencijos / Conferences

SIEF penkiasdešimtmečio jubiliejaus simpoziumas Amsterdame (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	263
RAI konferencija Britų muziejuje Londone: antropologija ir fotografija (<i>Goda Palekaitė</i>)	266

Sukaktys / Anniversaries

Etnologei Irenai Aušrelei Čepienei – 80 (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	269
Lietuvos gyvenviečių ir sodybų tyrinėtoji Izidoriui Butkevičiui – 90 (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	271

In Memoriam

Vitalis Morkūnas (1929–2014) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	275
---	-----

Jūratė Vyliūtė, Gaila Kirdienė. **Lietuviai ir muzika Sibire**. Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2013. 694 p.: žemėl., nuotr., faks., CD.

Dviejų autorių knyga *Lietuviai ir muzika Sibire* pasirodė tuomet, kai aprašyti tremtį išgyvenusių muzikų patirtį tapo būtina, kad nebūtų pavėluota. Tad šis darbas – muzikologų akademinės bendruomenės jautrumo išraiška, pagarbos tremtyje išlikusiems ir iš ten negrįžusiems ženklas. Ši knyga yra ir bus priminimas, kokios didelės grėsmės gali iškilti tautai ir kultūrai, kokios didelės vertybės yra valstybės nepriklausomybė ir jos piliečių laisvė.

Knygos autorės Jūratė Vyliūtė ir Gaila Kirdienė pervertė daugybę jaudinančių puslapių ir juose atrastus pasisakymus sudėjo į vieną visumą, pasistengė, kad įvairūs skriaudų, kančių, taip pat ir atkaklumo, sugėbėjimo nepalūžti prisiminimai sudarytų kolektyvinį naratyvą. Abi muzikologės ne tik naudojosi užrašyta medžiaga, bet ir pačios kalbino prievarta Tėvynę palikti turėjusius muzikus, buvo kantrios klausytojos, kurioms stengtasi kuo tiksliau ir giliau perteikti patirtus išgyvenimus, vertinti praeitį ir to meto žmogaus, ir dabartinio suvokėjo požiūriu. Piešdamos tremtinių muzikų portretus, knygos autorės nepasakoja išsamių jų gyvenimo istorijų, bet susitelkia ties lemtingą įtaką jų gyvenimams padariusiu laikotarpiu. Dažniausiai jis prasideda netikėtu išvykimu, varginančia kelione ir ypač sunkiais pirmaisiais tremties metais, o baigiasi grįžimu į Lietuvą, nelengva profesionalaus muziko karjeros pradžia ir trumpa refleksija apie tai, kokie išgyvenimai neišdilo, nuolat veikė pasakojusiojo vidinę būseną.

Skaitant knygoje sudėtus gyvenimo pasakojimus, jaučiamas labai didelis kontrastas tarp to, kuo tremtyje gyvenę lietuviai buvo priversti būti, kokius darbus dirbo,

kokioje visuomenėje gyveno, ir to, kuo jie norėjo būti, kaip patys įsivaizdavo savo gyvenimą. Atkakliausieji sugebėjo išsiveržti iš slegiančios aplinkos ir tapti profesionaliais atlikėjais, gyventi pagal savo pašaukimą. Kitiems to padaryti nepavyko, tačiau politinių kalinių ir tremtinių gyvenimo sąlygos buvo tokios sunkios, kad jose kūryba turėtų būti laikomas jau pats kūrybiškumo pasireiškimas – kaip kad muzika laikomas pats muzikavimas.

Kaip rašo Gaila Kirdienė, „Muzikavimas buvo vienas iš pagrindinių būdų puoselėti dvasinius ryšius su gimtuoju kraštu, reprezentuoti ir išlaikyti lietuvių regioninę, tautinę ir kultūrinę tapatybę, svarbi dvasinės rezistencijos forma“ (p. 443). „Muzikavimas galėjo turėti ir tiesioginę reikšmę fiziniam tremtinių ir politinių kalinių išlikimui, gelbėjo juos nuo bado ir mirties, padėdavo išlikti, išgyventi. Vis dėlto svarbiausia buvo ta milžiniška įvairialypė psichologinė, dvasinė nauda, kurią jis teikė ir bendruomenėms, ir patiems muzikuojantiems: jų pralinksminimas, gyvybingumo ir vilčių, optimizmo stiprinimas, sutrypto žmogiško orumo ir savivertės atkūrimas, netekčių, ilgesio ir visų neigiamų emocijų (kurių jiems teko patirti gerokai daugiau negu bet kam kitam) iškrova, meditacijos būdas ir netgi muzikinė terapija“ (p. 450).

XX a. praūžusių karų, holokausto ir kitų politinių represijų studijos pakeitė istorinės atminties svarbos suvokimą. Pasak jaunosios kartos folkloristės Linos Sokolovaitės, „Atmintis tapo modernios istorinės savimonės dalimi. Nuo šiol atsimenama tikslingai, vardan to, kad niekadoms daugiau nepasikartotų tokie žmoniją žeminantys dalykai, kurie buvo ištikę pasaulį paskutiniame antrojo mūsų eros tūkstantmečio šimtmetyje“ (Sokolovaitė Lina. 2012. Folklorinės atminties beiškant, Stundžienė B. (red.). *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: 40–66. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 45). Dėl šio sąmo-

ningo noro neužmiršti visame pasaulyje veikia atminties institucijos, dėl šios priežasties plėtojami ir akademiniai istorinės bei kultūrinės atminties tyrimai. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centre kaupiami tremtinių ir politinių kalinių laišakai, dienoraščiai, prisiminimai, rankdarbiai, meno kūriniai, fotografijos.

Lietuvos respublikos valdininkai, karininkai, ūkininkai, mokytojai buvo išvežti į Sibirą kaip „liaudies priešai“, tarybinei santvarkai kenkiantys asmenys. Okupacijos metais apie jų likimus nebuvo rašoma ar pasakojama – kas iš tikrųjų įvyko, žinijo tik tai ištremtųjų artimieji. Ten patirtų išgyvenimų kolektyvinė atmintis neegzistavo. Todėl daugumai Lietuvos piliečių po Nepriklausomybės atkūrimo paskelbti autentiški ištremtųjų liudijimai tapo tikru atradimu.

Pasak filosofės Jurgos Jonutytės, istorija rašoma pagal aiškias galių saveikų ir įtampų schemas, o žmogus vertina istoriją remdamasis savo etiniais principais. „Atminties diskursas yra etinis.“ Pasak jos, ideologizuota sovietinė atminties terpė palaikė karo logiką, pagal kurią visi praeities veikėjai matomi kaip politinių ar socialinių grupių atstovai, bet ne kaip asmenys. O istorijos prisiminimais pasidalinę žmonės remiasi taikos logika, pagal kurią veikiančieji yra žmogiškai jautrūs kitų kančioms ir nelaimėms. Jų pasakojimuose „ryškūs ir visam gyvenimui įsiminę maksimaliai žmogiški poelgiai tampa kiekvienos mažos istorijos centru“ (Jonutytė Jurga. 2012. Kaltės naratyvai, atminties terpė ir dygioji tapatybė, Stundžienė B. (red.). *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: 141–158. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 144–151).

Šitaip, lyg gyventų taikos metu, elgėsi ne tik doriausi, labiausiai pasiaukojantys aplinkiniai, bet ir patys pasakotojai. Tarkim, tada, kai, turėdami vos kelias valandas susiruošti į kelionę nežinoma kryptimi,

nuspėdavo su savimi pasiimti muzikos instrumentą ir vežtis jį į tremtį kaip reikalingiausią daiktą.

Etiniai akcentai – gyvenimo prasmės ieškojimas, džiaugsmas, kurį teikė bendravimas su artimais žmonėmis, dėkingumas tiems žmonėms – labai ryškūs knygoje publikuojamuose Onos Narbutienės laiškuose, kurie saugomi jos šeimos archyve. Štai keli jaunos merginos, būsimos muzikologės, vidinio gyvenimo atspindžiai, ištraukos iš gyvenimo tremtyje aprašymo, kurį sukūrė Jūratė Vyliūtė:

„Prasidėjo Azijos lietūs. Keturias dienas iš kambario neišėjome. Trobelė mūsų maža, kiekvienas daiktelis žinomas, kiekvienas jos gyventojas irgi per daug gerai pažįstamas, bet aš nenuobodžiauvau, dar ir dar kartą skaičiau atsivežtąsias dvi knygas – Maironio „Pavasario balsus“ ir Puškino „Eugenijų Oneginą“, stengiausi galvoti apie malonius dalykus, ką nors gero, gražaus.

...Daug ko čia išmokau – bulves kastu su sodinti, jaučiu važinėti, griovius kasti, bet gal daugiau praradau – įsivaizduoju pianino klavišus, bet nebeįsivaizduoju, kaip skambindavau.

...Nebepriklausau proletariatui! Visgi nesitikėjau, kad tas įvyks jau šiais metais. Vėl mokausi muzikos mokykloje, antrame kurse, nors Vilniuje beveik užbaigiau tris, tačiau priėmė be egzaminų. 1950 metų kovo 24... lygiai metai... Irkutske pavasariškėja, purvas neįmanomas, kanalizacijos nėra, tai plaukiam!

...Yra Irkutske ir labai įspūdingų vietų, tačiau jų grožis šaltas: kiekvienam žmogui brangu kas sava ir, kaip bebūtų gražu kitur, vis ne taip – atrodo, kažką atiduotum, kad nors vieną dieną galėtum pamatyti anuos vaizdus, išgirsti anuos garsus, susitikti gatvėj senus pažįstamus.

...Esu labai laiminga, kad sutikau Gražiną Ručytę, neįsivaizduoju, kaip galėčiau be jos būti, mes gyvenam vienu gyvenimu,

stengiamės nueiti į visus koncertus, kinus; žiemą, kai šalta ir tamsu, savaitėmis gyvenu pas ją bendrabutyje – mums neankšta siauroj lovoj, kartais būnam alkanos, bet viskas gerai, o pavasarį ir vasarą ji daug laiko praleidžia pas mane. Vienu metu man atrodė, kad nėra ir negali būti nei tikros draugystės, nei meilės, kad visi žmonės baisūs egoistai, bet dabar pamačiau, kad yra ir gerų žmonių, ir tikrų draugų.

...Dirbu muzikos mokyklos filiale, tolimam Irkutsko priemiestyje, iš centro mus vežioja mokyklos autobusas. Klasėje penkiolika įvairaus amžiaus mokinių – kokie įdomūs tie mano vaikai, jie užpildo atsiradusias gyvenimo tuštumas, nesitikėjau, kad mokytojos darbas suteiks tiek pasitenkinimo, tai šviesiausias taškas. Dabar

supratau, kad visgi labai myliu žmones – daug sunkumų pergyvenusi ir daug žmonių pažinusi, išmokau juos vertinti, atrasti kiekviename ką nors gero, supratau, pamėgau ir įvertinau gyvenimą“ (p. 266–270).

Išsami, daugialapė, kūrybiška Jūratės Vyliūtės ir Gailos Kirdienės knyga *Lietuviai ir muzika Sibire* sulaukė didelio atgarsio visuomenėje. Turėdami ją, galime tikėtis, kad ir ateityje tremties prisiminimai neišbluks, kad nuolat atsiras jautrių žmonių, kurie norės juos perskaityti. Lietuvos kompozitorių sąjungos sudaryta vertinimo komisija pripažino šį darbą geriausia 2013 m. muzikologine knyga. Už kultūrinės atminties tyrimus, už tremtį išgyvenusių muzikų portretus autorėms buvo įteikta Onos Narbutienės premija.

Austė Nakienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Anete Karlsonē. **Dziesmu svētki un tautiskā tērpa attīstība Latvijā 19.gadsimta beigās un 20.gadsimtā** (Song Festivals and the Development of National-style Dress in Latvia in the Late 19th and 20th Centuries). Rīga: Zinātne, 2013. 224 lpp.: il.

Nacionaliniai XIX a. judėjimai, lėmę kultūrinės, socialinės ir politinės permainas Europoje, sukūrė naujų realių, simbolių, tarp jų – ir tautinius drabužius. Tautiniai drabužiai kaip atskiras objektas pradėtas tirti tik XX a. 9 dešimtmetyje. Dar nelabai gausų šių tyrimų arsenalą (paskelbti škotų, norvegų, švedų, estų, islandų, lietuvių tautinių rūbų tyrimai) papildė ir latviai. Anete Karlsonē pradžiugino savo knyga *Dziesmu svētki un tautiskā tērpa attīstība Latvijā 19.gadsimta beigās un 20.gadsimtā*, kurią pernai atvežė į konferenciją Vil-

niuje. Šios monografijos tikslas, kaip rašo autorė, atskleisti tautinio tapatumo ir jo simbolių konstravimą, kuris sudaro svarbius šiuolaikinės Latvijos kultūros istorijos aspektus. Nacionalinių kultūrų atgimimo kontekste autorė išvelgė glaudžią sąsają tarp Latvijos dainų švenčių ir tautinių kostiumų dėvėjimo, todėl šią realiją tyrė per dainų švenčių prizmę. Žinia, tautinių drabužių ištakos, jų raida Europoje panaši, pagrindiniai etapai analogiški. Latvijoje, palyginti su Lietuva, tautinės aprangos raida (kaip ir Dainų šventės) ne tik ankstyvesnė, bet ir anksčiau institucionalizuota.

Įvade autorė apžvelgia darbui panaudotus šaltinius (periodika, archyviniai dokumentai, muziejiniai vizualiniai (t. y. ikonografiniai: piešiniai, fotografija) ir žodiniai interviu su dėvėjusiais, juos kūrusiais asmenimis). Knygą sudaro 5 skyriai. Juose tautinių drabužių raida suskirstyta chronologiškai: 1 – XIX a. pab.; 2 – XX a. pr.;